

Önsöz

Modernöncesi toplumlarda bilgi bellekte biçimlenir. Geleneksel insan ancak toplumsal bellekte varolanı bilebilir. Oysa, Pierre Nora'nın ifadeyle, "bizim umutsuzca unutkan modern toplumlarımız" belleklerini yitirir ve yerine tarihyazımını yerleştirirler*. Yine onun deyişle, "milieux de mémoire" (anımsama ortamları) yerlerini "lieux de mémoire"a (anımsama yerlerine ya da mekanlarına) bırakırlar. Bunun aslında mimarlıkla doğrudan bağlantılı olmayan anlamı, spesifik olarak ne düne ne bugüne ait olmayan zamanötesi bilginin toplumsal bellek ortamında korunduğu bir dünyanın yıkıldığı ve dünün bilgisinin belirli alanlarda yeniden üretilerek tarihselleştirildiği bir dünyanın kurulduğudur. Böylece, bir zamanlar zaten ortamda mevcut oldukları için özel olarak depolanması gerekmeyenler, verilere dönüşür ve artık, kitaplıklarda, arşivlerde, fototeklerde, hatta istatistiklerde, takvimlerde toplanır, sınıflanır ve yeniden anlamlandırılırlar. Bunlar doğal belleğini yitiren toplumun "anımsama mekanları"dır. Tarih de bir anımsama mekanıdır.

Gecikmiş modernleşen toplumlarda yukarıdaki gelişme farklı gerçekleşir. Toplum bir yandan hızla değişmekte, geleneksel "anımsama ortamlarını" ortadan kaldırmakta; ama aynı başarıyı yeni "anımsama mekanları"ni yaratmakta gösterememektedir. Yani, Türkiye gibi ülkelerde, tarihyazımı belleğin bıraktığı boşluğu doldurmakta zorlanır. Bunu bir tarihyazım bunalımı olarak nitelenmek de olanaklıdır. En vahim bunalım ise, bizatihi değişimin kendisi tarihsel-

leştirilirken yaşanır. Modernleşmeyi vareden dönüşüm ve başkalaşımın tarihi kolay kolay yazılamaz. Çünkü, değişim ve dönüşümler adeta tanrısallaştırılmış otoritelerin iradesiyle ortaya çıkan tarihötesi sonuçlar olarak düşünülme istenirler. Topluma otorite tarafından tebliğ edilmişlerdir ve bir kez tebliğ edildikten sonra, onların o toplumun çoktan yitirdiği "anımsama ortamları" içinde ebediyen korunmaları beklenir. Özetle, modernleşmenin bilgisinin geleneksel bellek yapıları içinde korunabileceği sanılır. Ne var ki, belleğin yıkımıyla doğan boşluk, toplumun gündelik yaşam pratiklerinin ilk bakışta hiç de değerli gibi gözükmemeyen kanıtları/kalıntıları aracılığıyla doldurulacaktır. "Anımsama mekanları" sadece anımsamaya değer bulunanlarla inşa edilmez.

Aynı tarihyazım bunalımı modernleşme dönemi Türk mimarlığı için de geçerlidir. Onun verileri sanki belleklerde kazılıymış ve onlara yaslanan tarih de nihai olarak yazılabiliymiş ve yazılmış gibi, hem belge oluşturma ve saklama, hem de onlarda temellenen tarihler yazma konusunda çok az yol alınmıştır bu ülkede. Çoğu daha dün denebilecek kadar yakın bir zamanda üretilmiş malzemeler üzerinde odaklanılacağı halde, gerçek bir mimari veri toplama pratiği gelişmemiştir. Hatta görsel ve çizili malzemenin veri olma niteliği üzerinde bile bir bilinç gelişmemiştir. Arşivler, fototekler, müzeler ya yoktur ya da yeterli düzeyde değildir. Dolayısıyla, bunlara dayanan ve bunları üretmeye yönelik bir tarihyazım pratiği de henüz emekleme dönemini

* Nora, Pierre (1989) "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", *Representations*, özel sayı: "Memory & Counter-Memory", no. 26, 1989; 7-25.

yaşar. Genel dönem analizlerinin ötesine gitmek çoğu zaman iyice zordur. Ali Cengizkan'ın bu kitapta bir araya getirilen çalışmaları işte bu bağlamda özellikle önemli gözüküyor. Cengizkan sadece 20. yüzyıl Türkiye mimarlığı tarihinin kimi noktalarını aydınlatmaya çalışmıyor; düpedüz "anımsama mekanları" yaratıyor. Bunu yapabilmek için bir yandan belge üretiyor. Bugüne dek belge olarak kullanılmamış, farkına varılmamış bazı yazılı, görsel ve çizili malzemeyi "keşfediyor". Mimarlık tarihçilerince hiç denecek kadar az ziyaret edilen kimi arşivlere giriyor. Öte yandan da modernleşme döneminin mimarlık tarihi yazımında değeri yeni yeni kavranan sözlü tarih çalışmaları yapıyor. Sonuçta, Fındıklı'daki 13. İlkokul, Ankara'daki

Ucuz Subay Evleri ve "Cinnah 19" gibi henüz mimarlık tarihi nesnesi kılınmamış yapıları ve Nihat Yücel gibi unutulmuş tasarımcıları bu disiplinin gündemine taşıyor.

Toplumsal belleğin kaybının bıraktığı boşlukta konumlanacak yeni tarihsel belleğin inşası kuşkusuz çok vakit alacak zorlu bir uğraş. Daha birkaç kuşağın zihinsel emeğini gerektiriyor. Ancak, Cengizkan'ın bu alandaki çabasının ufuk açıcı olduğu kabul edilmelidir. Fazla basmakalıp ve bilindik hale gelen bir "Cumhuriyet mimarisi" kurgusunun yerine, yeni bir tarih bölgesinin açılmakta olduğunun haberciliğini yapanlardan biri o.

Uğur Tanyeli
İstanbul, Haziran 2002